

Genderklik in de kleuterklas

Omgaan met verschillen,
werken aan gelijkheid

Genderatwork
consulting, training & coaching in diversiteit

Genderklik in de kleuterklas

Omgaan met verschillen,
werken aan gelijkheid

Vzw Genderatwork

Deze brochure is het resultaat van een actie-onderzoek (2011)
gefinancierd door Gelijke Kansen Vlaanderen
en uitgevoerd door de vzw Genderatwork.

Met dank aan de meewerkende scholen:
Beverbos, Lichtervelde
Peter Benoitschool, Nederoverheembeek
Van Asbroeckschool, Jette
Vandenborne gemeentelijke school, Jette
Vrije basisschool De bolster, Ramsel

En met dank aan de leden van het begeleidingscomité
voor hun hele waardevolle inbreng:
Ilse Gillops, Gelijke Kansen Vlaanderen
Joke Simons, Hogeschool Lessius Mechelen
An Simons, Hogeschool Lessius Mechelen
Katrien Van Leirberghe en Geert Verelst, cavaria: www.cavaria.be
Mieke Maerten, RoSa: www.rosadoc.be
Nathalie De Bleeckere, Onderwijs en Vorming Vlaanderen
Jan Peeters, VBJK: www.vbjk.be

Genderatwork vzw voerde in 2008-2009 een gelijkaardig project uit
in het Franstalige landsgedeelte:
Filles et Garçons à l'école maternelle.
Reconnaître la différence pour faire l'égalité.

Teksten:
Katlijn Demuynck & Barbara Brunisso
www.genderatwork.be

Creatie en lay-out:
www.la-voila.be

Met steun van de
Vlaamse overheid

Voorwoord

Waarom hebben we een brochure nodig over gender in de kleuterklas?

Kleuters kijken heel open en ontvankelijk naar de wereld. Ze leren op deze leeftijd hoe ze verbonden zijn met elkaar en met de wereld. De kleuteronderwijzer is daarbij een belangrijk voorbeeld. De kleuters leven zich in, spelen rollen en ontdekken hoe de wereld in elkaar zit. Jammer genoeg leren ze daarbij ook dat kaptafels niet voor jongens zijn en voetbal niet voor meisjes. Genderstereotypen sluipen de school binnen op veel manieren: je vind ze in boekjes en materialen, in het dagelijkse taalgebruik en in onbewuste stereotypen van ouders en leerkrachten.

Daar kunnen we samen iets aan doen: we kunnen aandacht hebben voor gender en we kunnen leren om – net als met alle andere menselijke diversiteit - op een constructieve manier met gender om te gaan. We geven dan aan onze kinderen een kans om vrij van genderstereotypen zichzelf te leren zijn en anderen te respecteren in hun gelijkenissen én verschillen.

Deze brochure geeft je heel wat voorbeelden en tips om op school en in de klas de *genderklik* te maken: dat staat voor het bewust leren zien van en omgaan met genderverschillen om stereotypering tegen te gaan.

Inhoudstafel

Voorwoord	3
Inhoudstafel	5
Inleiding	7
Deel 1: Gender?	9
Deel 2: Genderklik in de kleuterklas	11
1. Zorg voor evenwicht in het beeldmateriaal en de kinderboeken	11
2. Maak de hoeken in je klas aantrekkelijk voor iedereen	12
3. Maak je taal genderneutraal	12
4. Deel de groep eens anders in	13
5. Zorg ervoor dat iedereen alles kan uitproberen	14
6. Kies thema's die iedereen aanspreken	15
7. Bespreek gender in de klas	15
8. Spreek de kleuters aan op hun stereotypen	16
9. Geef een duidelijke boodschap: hier is iedereen gelijk!	16
10. Stimuleer en waardeer roldoorbrekend spel	17
Deel 3: Genderklik op de kleuterschool	21
1. Maak een visietekst en breng die tot leven	21
2. Organiseer een workshop of een vorming over gender voor je team	22
3. Bespreek gender met je team	22
4. Maak een teamlid verantwoordelijk voor gelijkheid m/j	23
5. Maak van gender een thema op school	23
6. Bouw een genderbewuste bibliotheek uit	24
7. Doe je materiaalaankopen genderbewust	24
8. Creëer een gendervriendelijke speelplaats	24
9. Waardeer de diversiteit in je team	25
10. Nodig altijd beide ouders uit	25
Deel 4: praktische werkfiches	27
Fiche 1: genderbewust werken met kinderboeken	27
Fiche 2: genderbewust gebruik van de speelhoeken in de klas	29
Fiche 3: werken met rolomkering in de kleuterklas	31
Fiche 4: een vadergroep organiseren	33
Tot slot: meer weten over genderbewust werken in de kleuterklas	35
Praktische instrumenten	35
Buitenlandse brochures en websites	35
Gendervriendelijke kinderboeken	35
Wetenschappelijke referenties	35

Inleiding

Meisjes en jongens lijken nog heel erg op elkaar in de eerste kleuterklas. Het zijn allemaal gewoon kinderen. Langzaam maar zeker verandert er iets: op het einde van de kleuterklas zijn het 'meisjes' en 'jongens' geworden, met een duidelijk besef van hun anders zijn. Hun zelfbewustzijn is in principe positief. Maar de codes en de normen die ze hanteren om onderscheid te maken tussen meisjes en jongens zijn vaak wel heel ouderwets en stereotiep. Hoezo roze is 'niet voor jongens'? En voetbal 'niet voor meisjes'? Waar halen ze die ideeën?

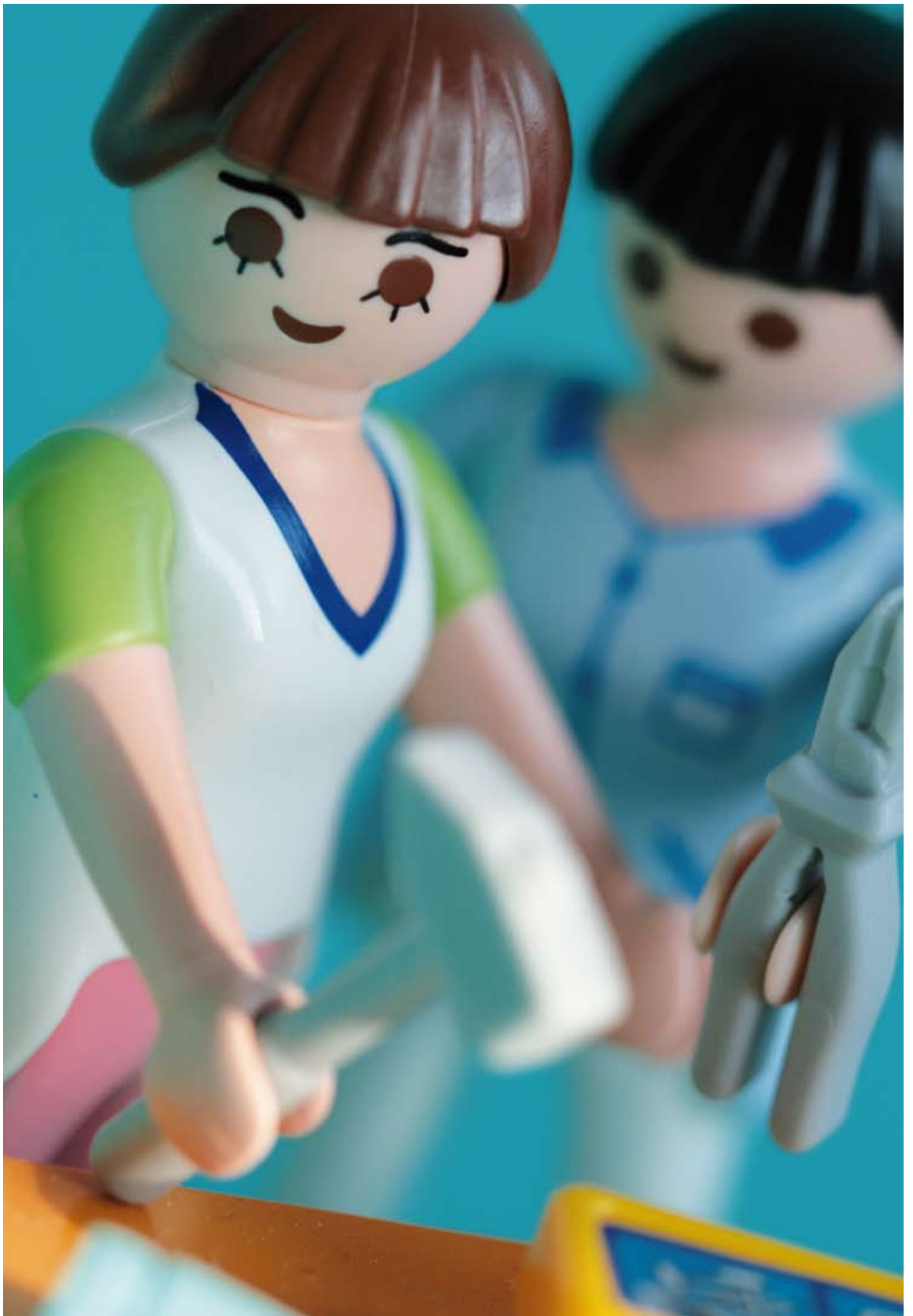
Ver moeten we niet zoeken: seksestereotypen zijn helemaal in. Meer dan ooit lijken jongens en meisjes op verschillende planeten op te groeien. Ze worden andere kledij aangemeten, krijgen verschillend speelgoed van de Sint en iedereen lijkt te verwachten dat ze zich anders zullen gedragen. "Hoezo," denkt u misschien, "mogen jongens dan geen jongens meer zijn en meisjes geen meisjes?" Toch wel, maar eigenlijk willen we gewoon dat iedereen zichzelf kan zijn. Seksestereotypen werken als een keurslijf dat niemand echt helemaal past. Maar, iedereen wil er wel bij horen en zal haar of zijn best doen om toch maar in dat keurslijf te passen. Het felle, onstuimige meisje zal zich leren intomen na de zoveelste afkeurende blik in haar omgeving. De jongen die van poppen houdt, zal enkel thuis in het geniep met de pop van grote zus spelen. En ze zullen allebei denken dat er iets mis met hen is, dat ze geen 'echte' jongen of meisje zijn.

Welke rol spelen jullie als directie en leerkrachten van kleuterscholen hierin? Wat kunnen jullie doen om de kleuters gewoon zichzelf te laten zijn en hen elkaar te leren respecteren met al hun gelijkenissen en verschillen? Met deze vragen willen we jullie in deze brochure op weg helpen.

De brochure is het resultaat van een actie-onderzoek dat de vzw Genderatwork voerde met financiering van Gelijke Kansen Vlaanderen. We gingen een kijkje nemen in een vijftal heel diverse kleuterscholen, we luisterden naar de leerkrachten en de directie, we noteerden hun tips en hun vragen en we vergeleken hun ervaringen met de verhalen van elders¹. We gebruikten individuele enquêtes en diepte-interviews. We bespraken de resultaten met een groep specialisten. En op basis van al deze inspanningen werkten we deze praktisch gids uit om directies en leerkrachten te helpen op de kleuterschool en in de kleuterklas de genderklik te maken: bewust leren zien van en omgaan met genderverschillen om stereotypering tegen te gaan.

¹ We voerden in 2009 een gelijkaardig project in het Franstalige Landsgedeelte: *Filles et Garçons à l'école maternelle. Reconnaître la différence pour faire l'égalité*. De brochure kan je downloaden op www.genderatwork.be

Deel 1: Gender?

In dit deel kan je meer uitleg vinden over het begrip 'gender' en hoe het verschilt van sekse.

Hoe zit dat nu precies met gender en sekse?²

Gender en sekse zijn geen synoniemen. In tegendeel, het zijn twee heel aparte begrippen, maar ze hebben wel veel met elkaar te maken. Om gender en sekse en het verschil ertussen goed te begrijpen, gaan we eerst even kijken naar hoe we leren mens te zijn.

Mens zijn moet je leren

Mensen zijn sociale wezens: we krijgen in vergelijking met andere wezens bijzonder weinig instincten mee. Mens zijn is dus iets wat we voornamelijk leren van elkaar. Wie, wat en hoe we precies worden als mens hangt af van twee elementen: ons genetisch potentieel en de omgeving waarin we opgroeien. Deze twee staan niet los van elkaar: het is niet genoeg om een bepaald gen te hebben, je moet je ook in een omgeving bevinden die je toelaat om je potentieel te ontwikkelen. Een omgeving kan als het ware bepaalde genen aan- en andere uitzetten. Natuur en cultuur, we hebben ze allebei nodig om te worden wie we zijn.

Bij onze geboorte zijn maar 10% van onze hersenverbindingen vastgelegd. De overige 90% wordt geleidelijk aan geconstrueerd onder de invloed van de omgeving, familie en cultuur. Het brein gebruikt met andere woorden elementen uit de omgeving die specifiek zijn voor de levensgeschiedenis van elke persoon.

Je wordt geboren met een sekse...

Ook bij m/v verschillen spelen natuur én cultuur een rol. We worden geboren met een bepaalde sekse: vrouw of man. Bij sekse gaat het dus om fysieke verschillen: onze voortplantingsorganen.

De m/v vakjes zijn niet het hele verhaal: 1 op 1500 kinderen behoort tot de groep intersekse kinderen. Ze hebben een mengeling van geslachtskenmerken waardoor ze niet zomaar bij de ene dan wel de andere sekse kunnen worden ingedeeld.

... maar je gender moet je leren

Aan de fysieke sekseverschillen gaat cultuur iets toevoegen: verwachtingen over je voorkeuren en gedragingen – wat kan en wat niet kan – als vrouw dan wel als man. Deze culturele verschillen noemen we gender. Typisch voor genderverschillen is dat ze niet vrijblijvend zijn. Culturele normen zijn dwingend en afwijkingen worden op een of andere manier bestraft.

In de klas

Emma en Daan knutselen. Wanneer Daan een roze kleurpotlood neemt, roept Emma verontwaardigd: "Dat is een meisjeskleur!". Tim mag van de leerkracht niet in de kappershoek en Katrientje heeft beslist dat alleen meisjes aan de kassa mogen zitten in de winkelhoek.

In de verkleedhoek

Sophie en Younes verkleeden zich. Als Sophie tevoorschijn springt als moordlustige piraat schrikt niemand. Als Younes volledig uitgedost verschijnt met juwelen, een rok, hoge hakken en een handtas, moet ook de juf even slikken. De andere kinderen beginnen te lachen.

2 De wetenschappelijke referenties van dit deeltje kan je vinden op p. 35.

Op de speelplaats

Juf Aloucha stapt in haar favoriete baskets en sportieve outfit over de speelplaats. Amir vindt het maar niets: "Juf, waarom draag je jongenskleren?"

Tijdens het oudercontact

Meester Johan vertelt over Adam, dat hij nogal wild is in de klas en niet altijd aandachtig. "Ach," zegt papa, "een jongen daar mag wat leven inzitten hé!"

Gender ≠ sekse

We maken ook vandaag nog vaak een denkfout: het resultaat van een cultureel gegroeide realiteit zien we als een door de natuur geprogrammeerd gegeven. Ja er zijn verschillen tussen hoe vrouwen en mannen zich gedragen, tussen hun voorkeuren, studiekeuzen, verwachtingen en ga zo maar verder. Maar neen, we zijn niet geboren met deze verschillen. We zijn wel geboren met andere persoonlijkheden en onderweg wordt onze persoonlijkheid gekneed door de culturele normen over mannen en vrouwen. We passen ons aan of we rebelleren, maar gender gaat onvermijdelijk ook op ons een invloed hebben. Deze culturele verschillen zijn op zich geen probleem, wel moeten we inzien dat ze ons beperken in onze keuzes en dat ze bepaalde personen uitsluiten. Daar willen we wel iets aan doen.

Hoe geven we gendernormen door aan onze kinderen?

Opnames van ouders die hun kleine peuters helpen kerstcadeautjes uitpakken, toonden hoe ouders gendernormen aan hun kinderen doorgeven: ze aarzelen heel even als het speelgoed niet helemaal bij het gender van het kind past. Kleine micro-expressies die je niet volledig onder controle hebt en die veelal onbewust zijn, verraden aan het kind - dat nog niet via taal communiceert maar wel perfect lichaamstaal kan interpreteren - dat er iets niet helemaal klopt met het speelgoed. Het maakt geen verschil meer als ouders na die korte aarzeling - en die micro-expressie van afkeuring - het kind proberen te overtuigen dat het toch wel leuk speelgoed is³.

Sekse of gender?

Hoe trek je precies de lijn tussen sekse en gender? Als de jongens in de klas allemaal op de automaat spelen en de meisjes allemaal in de poppenhoek, is dat dan sekse of gender? Je sekse staat los van je karakter en van je capaciteiten: in de groepen meisjes en jongens - vrouwen en mannen - vind je het hele scala aan karaktereigenschappen en competenties. Als jongens over het algemeen wilder en competitiever lijken te zijn, heeft dat minder te maken met hormonen (die spelen pas een rol vanaf de puberteit) dan met de verwachting van de omgeving dat jongens zich nu eenmaal zo gedragen en zo wordt dat gedrag dan ook elke dag een beetje meer gestimuleerd. Als meisjes minder interesse lijken te tonen voor dinosauriërs en voetbal, dan is dat vooral omdat ze ondertussen hebben opgevangen dat dat eigenlijk 'jongensdingen' zijn. En zo worden ze er elke dag een beetje minder in geïnteresseerd. Ze willen immers horen bij de groep meisjes.

We geven je dan ook de raad om met een kritisch en gezond verstand de vele populaire pseudo-wetenschap rond de voorbestemdheid door de natuur van m/v verschillen met een flinke korrel zout te nemen.

3 Robinson en Morris (1986), *The genderstereotyped nature of Christmas toys*.

Deel 2: Genderklik in de kleuterklas

Gender is té aanwezig

Op een doordeweekse schooldag is het voor een geoefend oog en oor snel duidelijk: gender – of de culturele verschillen tussen meisjes en jongens – is op honderd kleine en minder kleine manieren aanwezig in de kleuterklas. Té aanwezig mogen we wel zeggen. Dit is ongetwijfeld de grootste tegenstrijdigheid in dit verhaal over gender op de kleuterschool: ondanks het feit dat zo goed als iedereen overtuigd is van de gelijkheid van jongens en meisjes, maken we met ons allen voortdurend en op allerlei subtiele manieren het verschil tussen de twee.

Maar we kunnen er samen iets aan doen. In de volgende 10 tips vertellen we eerst over hoe het er aan toe gaat in de kleuterklas. Daarna vatten we samen wat je concreet kan doen om de genderklik te maken in de kleuterklas.

1. Zorg voor een evenwicht in het beeldmateriaal en de kinderboeken

Bij de keuze voor beeldmateriaal (affiches, foto's, video's) staan we weinig stil bij mogelijke stereotypen. Daar is nochtans reden genoeg voor: kinderboeken, en vooral hun illustraties staan bijvoorbeeld nog altijd bol van de stereotypen. Vera Hoorens (Katholieke Universiteit Leuven, 2006) onderzocht Vlaamse prentenboeken voor 0 tot 6-jarigen:

- jongens en mannen blijken vaker de hoofdrol te spelen dan meisjes en vrouwen,
- vrouwen worden vaker afgebeeld in een familiale en/of huishoudelijke omgeving,
- terwijl mannen vaker te zien zijn in een professionele situatie⁴.

Er zijn ook al heel wat boekjes die de groeiende diversiteit weerspiegelen en de veranderende m/v rolpatronen. Maar de kinderboeken in de klas worden maar zelden op dit criterium geselecteerd of gecontroleerd. We kiezen boekjes die bij het thema passen waar we rond werken en we kijken niet echt na hoe stereotiep de verhalen en de prenten zijn.

Wat kan je doen?

- Je kan zorgen voor afwisseling in de prenten die je ophangt en gebruikt in de klas: staan er evenveel meisjes als jongens, mannen als vrouwen op de prenten? Zijn er ook wat roldoorbrekende afbeeldingen bij?
- Je kan audiovisuele materialen analyseren met de *Bechdel Test*⁵ : deze test houdt in dat je films aftoets aan de volgende 3 vragen:
 1. Komen er tenminste twee vrouwen in voor?
 2. Praten deze vrouwen tegen elkaar?
 3. Praten ze over iets anders dan een man?

⁴ Het documentatiecentrum RoSa publiceerde in 2010 hierover een uitstekende literatuurlijst: Gender in kinderliteratuur; je kan die downloaden van hun site: <http://www.rosadoc.be>

⁵ Voor meer info en achtergrond over deze tekst kan je terecht op de website: <http://bechdeltest.com>

- Je kan de boekjes die je gaat voorlezen of gebruiken op voorhand analyseren op hun gender stereotypen-gehalte.
- Je kan boekjes en verhalen gebruiken om met de kinderen te praten over genderstereotypen in de verhalen en de verschillen die ze merken met de realiteit.

In werkfiche 1 (p. 27) beschrijven we meer in detail hoe je met boeken genderbewust aan de slag kan.

2. Maak de hoeken in je klas aantrekkelijk voor iedereen

Net als bij de materialen, merken we ook bij het hoekenwerk de invloed van genderstereotypen. De kinderen maken voorspelbare keuzes en hoe ouder ze zijn, hoe stereotieper die keuzes worden. We vinden het echter belangrijk dat iedereen alle hoeken eens uitprobeert: alle activiteiten stimuleren bepaalde competenties en alle competenties zijn belangrijk voor iedereen. We gebruiken hiervoor een mengeling van verschillende strategieën: het neutraler maken van de hoeken enerzijds, of het gebruiken van een mengeling van stereotiep materiaal in de hoeken om zowel meisjes als jongens aan te trekken.

Wat kan je doen?

- Met een doorschuifstelsel kan je ervoor zorgen dat de kleuters in alle hoeken terecht komen.
- Je kan de hoeken neutraler inrichten: de poppenhoek wordt een hospitaal, de auto-mat een dorp in aanbouw waar mensen wonen en zich verplaatsen.
- Je kan stereotiepe spelmaterialen vermengen in de hoeken: barbies in de bouw-hoek hebben een huisje nodig, dino's in de poppenhoek...
- Je kan originele materialen gebruiken die minder stereotiep overkomen: zo gaan jongens ook met poppen rondlopen als er een Afrikaanse draagdoek aan te pas komt.

In werkfiche 2 (p. 29) vind je meer ideeën om genderbewust met de hoeken en materialen te werken in de klas.

3. Maak je taal genderneutraal

We spreken de kinderen heel vaak aan met "jongens" of met "jongens en meisjes", ook als die categorieën niet van belang zijn:

"Jongens en meisjes, vandaag vieren we feest..."; "Jongens, kan het wat stiller?"; "De meisjes en jongens van de klas hiernaast komen straks even op bezoek..."

We spreken ook de kinderen individueel aan met "meisje" of "jongen" en verbinden daar vaak ongewild een bepaalde boodschap aan:

We zeggen tegen een kind dat stopt met huilen "flinke jongen". We bedoelen wellicht dat alle kinderen flink moeten leren zijn, maar het kind hoort dat jongens flink horen te zijn.

Tegen het kind dat net aardig was tegen een tafelgenoot zeggen we: "je bent een lief meisje". We bedoelen waarschijnlijk dat aardig zijn voor iedereen belangrijk is, maar het kind hoort dat het goed is dat zij – een meisje – lief is.

“Een meisje sla je niet!” We bedoelen natuurlijk dat je niemand mag slaan. Maar hier zou een kind kunnen begrijpen dat je enkel meisjes niet mag slaan...

We maken gender voortdurend aanwezig door er in ons taalgebruik naar te verwijzen. Zelfs al is het helemaal niet onze bedoeling om onderscheid en verschil te maken, toch heeft het benoemen van kleuters en kinderen als ‘jongens en meisjes’ wel dat effect. Onze kinderen horen deze categorieën voortdurend, leren ondertussen dat ze bij één van de twee groepen horen en gaan er vanuit dat het belangrijke categorieën zijn, aangezien juf of meester ze de hele tijd benadrukt. De kinderen gaan zelf aan de slag: ze dichtten hun eigen groep stereotiepe eigenschappen toe die ze oppikken uit hun ruime omgeving en gaan die op zichzelf en de anderen toepassen.

Wat kan je doen?

- Je kan de kleuters aanspreken met ‘kinderen’.
- Je kan er op letten de aanspreking ‘jongens en meisjes’ zo weinig mogelijk te gebruiken.
- Je kan op je woordkeuze letten en stereotypen vermijden als je commentaar geeft op het gedrag van de kinderen.
- Je kan op het einde van de schooldag eens bij jezelf nagaan wat je precies tegen wie hebt gezegd in de loop van je drukke dag: zou je soms anders gereageerd hebben, moest het kind in kwestie van de andere sekse geweest zijn?
- Wees vriendelijk en geduldig voor jezelf, kleine verbeteringen hebben op termijn een groot effect!

4. Deel de groep eens anders in

Kleuters leren het fysieke verschil tussen meisjes en jongens (hun biologische sekse) kennen tijdens de kleuterschool. Ze leren iets over zichzelf en de anderen. Op dat ogenblik is het interessant om sekse te gebruiken als een categorie bij het indelen in groepen: de kinderen leren zo langzaam maar zeker wat hun sekse is. Maar we blijven echter vaak deze indeling gebruiken als dat al lang niet meer nodig is:

- We laten de kinderen een 1 jongen - 1 meisje rij vormen op het schoolplein.
- We laten de meisjes en jongens afwisselend plaats nemen in de kring, want meisjes hebben een gunstige invloed op de jongens en maken hen rustiger.
- Eerst mogen de jongens naar buiten voor de pauze, dan de meisjes; morgen omgekeerd.
- Bij het versje leren voor moederdag mogen eerst de meisjes het opzeggen, daarna de jongens.

Het meisjes/jongens verschil is ongetwijfeld de snelste manier om de grote groep in twee te delen. Daar is op zich niets mis mee. Het is wel weer een manier waarop het verschil benadrukt wordt en meisjes en jongens apart worden ingedeeld in groepen waaraan ze zelf vervolgens bepaalde eigenschappen gaan toedichten. Eigenschappen waar ze zich langzaam maar zeker ook naar gaan gedragen. Wat zeg je tegen een meisje als ze gebruikt wordt als buffer tussen twee jongens? Je zegt haar eigenlijk dat meisjes altijd rustiger zijn en dat het haar taak is om jongens rustiger te maken. Tegen de jongen zeg je ongewild dat het normaal is dat jongens wilder zijn en dat meisjes anders zijn.

Wat kan je doen?

Je kan het gebruik van de seksecategorie bij het indelen in groepen tot een minimum beperken. Er zijn heel wat alternatieven voor handen:

- je kan de kleuters indelen in een groep *schoenen met veters* en een groep *schoenen met plakkers*

- of in een groep die met de fiets naar school komt en een groep die met de auto komt,
- je kan een indeling maken door de kleuters elk een cijfer, een letter of een kleur te geven: zo maak je snel twee of meer groepen,
- je hebt zelf vast nog heel wat leuke ideeën, wij horen ze graag: info@genderatwork.be.

☀ 5. Zorg ervoor dat iedereen alles kan uitproberen

Jongens en meisjes kiezen in de klas vaak voor andere spelmaterialen: jongens gaan nog altijd voor de auto's, meisjes voor de poppen. Hoe ouder de kleuters, hoe stereotieper hun keuzes worden. Dat is een duidelijk teken dat de kinderen genderstereotypen 'leren' kennen en toepassen in deze periode. De kinderen en de ouders brengen ook gegenderde gebruiksvoorwerpen de klas mee in:

- *de marketingmachine van speelgoed- en tekenfilmfabrikanten is erin geslaagd om aan hele gewone gebruiksvoorwerpen een gender te geven: drinkbekers, pennenzakken, boterhamdozen, schooltassen etc., allemaal komen ze van Cars of van Mega Mindy...*
- *ouders vragen hoeveel meisjes en jongens er in de klas zitten, zodat ze aangepaste bordjes en snoepzakjes kunnen meebrengen voor de verjaardagstractatie.*

We vinden het heel belangrijk dat iedereen alle materialen en spelletjes leert kennen en we doen heel hard ons best om ervoor te zorgen dat het materiaal in de klas meisjes én jongens aanspreekt. Twee soorten strategieën combineren we daarbij, de elk-wat-wils strategie en de zo-neutraal-mogelijk strategie:

- *bij de elk-wat-wils strategie gaan we er bijvoorbeeld voor zorgen dat we puzzels hebben van prinsessenkastelen én ridders te paard en bij de kijkboekjes vind je ook boekjes over voetbal;*
- *bij de zo-neutraal-mogelijk strategie proberen we bijvoorbeeld enkel genderneutrale kleuren te gebruiken bij het knutselen: weg met het roze papier en de glitterparels.*

Beide strategieën hebben hun nadelen: als je genderstereotypen gebruikt om bijvoorbeeld jongens aan het puzzelen te krijgen, bevestig je ondertussen ook dat ridders te paard echt wel iets voor jongens zijn. Bij de tweede strategie laat je kleuren of materialen weg waar eigenlijk niets mis mee is: roze is tenslotte gewoon een kleur als een andere en iedereen vindt glitters wel eens leuk.

Er is een derde strategie die we minder zien, maar die heel interessante effecten heeft als er veel weerstanden zijn bij de kinderen om stereotiepe patronen te doorbreken: bij deze strategie laten we de kinderen geen keuze:

- *alle kinderen verkleeden zich als elfje voor het schoolfeest, meisjes én jongens;*
- *tijdens het thema kleuren, proberen de kinderen elke dag de themakleur te dragen, ook het roze;*
- *in de verkleedhoek zijn er vandaag alleen maar ridderspullen te vinden, morgen zullen er alleen maar prinsessenoutfits beschikbaar zijn.*

Deze aanpak zorgt ervoor dat de kinderen op een veilige manier – iedereen is verkleed in elfje - allerlei rollen kunnen uitproberen, waardoor rol doorbreking er gewoon bij gaat horen.

Wat kan je doen?

- Je kan eens bekijken welke van de drie genoemde strategieën je gewoonlijk gebruikt in de klas. Ben je er tevreden over? Of is het tijd voor afwisseling?
- Je kan op zoek gaan naar neutrale versies van gebruiksvoorwerpen: drinkbekers die niet roze zijn of bedrukt met groene dino's en die toch vrolijk en kleurrijk zijn.
- Je kan er ook een punt van maken om ouders te vragen niet systematisch hele stereotiepe materialen aan de kinderen mee te geven.
- Je kan zoveel mogelijk stereotiepe afbeeldingen op materialen vermijden.
- Je kan eens een 'roze' of een 'groene' tekenopdracht geven: alle kinderen maken die dag een tekening in alle mogelijk tinten van roze of alle mogelijke tinten groen.
- Wees vooral heel creatief en wissel je materialen af!

6. Kies thema's die iedereen aanspreken

Ook de thema's blijken gevoelig voor gender. We kunnen zo voorspellen wat er bij jongens succes zal hebben: draken, dino's, insecten, sport,... Meisjes zijn enthousiaster over sprookjes, prinsessen, bloemen,... Ook hier proberen we thema's te vinden die aantrekkelijk zijn voor iedereen, of we zoeken aspecten in een thema die toch ook de andere groep kunnen bekoren.

Wat kan je doen?

- Je kan bekijken welke thema's in je klas het meeste succes hebben bij alle kinderen.
- Je kan de platgetreden paden verlaten en op zoek gaan naar nieuwe thema's die minder stereotiep overkomen: dromen, theater, emoties,... Dat zijn thema's die kinderen vrijer kunnen invullen dan bijvoorbeeld prinses en prinsessen of piraten.
- Of je kan op zoek gaan naar een nieuwe insteek bij een klassiek thema: bij het thema auto's hoort een technisch verhaal, maar ook een historisch en sociaal verhaal, en de auto van de toekomst ziet er misschien wel helemaal anders uit.

7. Bespreek gender in de klas

Gender is maar heel zelden een thema in de klas. Dat is de andere grote tegenstelling in dit verhaal: gender is heel aanwezig, maar het wordt zelden bewust besproken, we reageren enkel als er iets voorvalt. We creëren onbewust en ongewild een omgeving waarin de verschillen tussen meisjes en jongens zeer aanwezig zijn en tegelijk wijzen we hen terecht als zij zelf dat onderscheid willen toepassen. Best verwarrend...

Wat kan je doen?

Je kan gender op verschillende manieren bespreken in de klas:

- Om de kleuters diets te maken dat eigenlijk alle speelgoed voor iedereen is, kunnen we het speelgoedspel spelen in de klas. De kinderen leggen eerst al het speelgoed in twee aparte hopen: een meisjes- en een jongenshoop. In een tweede stap stellen we de vraag met welk speelgoed ze allebei kunnen spelen: al snel ligt al het speelgoed weer bij elkaar.

- Als we een stereotiep verhaaltje voorlezen waarin mama thuis voor de kindjes zorgt en papa niet aanwezig is, dan kunnen we de kinderen vragen of dat thuis ook zo is. Kennen ze andere voorbeelden? We kunnen hen maar best meegeven dat de beelden in de kinderboeken niet altijd meer helemaal kloppen.
- Weet je er nog een leuke? We horen het graag: info@genderatwork.be.

☀ 8. Spreek de kleuters aan op hun stereotypen

De kleuters spelen zelf scheidsrechter: ze hebben uitgevist wat bij hun gendergroep hoort en iemand die de regels niet respecteert, wordt berispt: de jongen die met roze kleurt, het meisje dat sportschoenen draagt, de juf die voetbalt, allemaal krijgen ze wel eens een opmerking. En daar reageren we consequent op: we leggen keer op keer geduldig uit dat jongens ook een roze trui mogen dragen, dat meisjes ook kunnen voetballen, dat jongens zich ook mogen schminken, dat vrouwen ook brandweervrouw kunnen zijn, dat jongens ook mogen huilen...

Wat kan je doen?

- Je kan de kinderen consequent aanspreken op de stereotypen die ze gebruiken.
- Je kan naar aanleiding van een voorval genderstereotypen bespreken met de hele groep: ze kunnen zelf voorbeelden geven en elkaar zo leren verbeteren!
- Je kan zelf het goede voorbeeld geven en genderstereotypen zoveel mogelijk vermijden in je taal en in je aanpak.

☀ 9. Geef een duidelijke boodschap: hier is iedereen gelijk!

Omdat genderverschillen culturele verschillen zijn, zijn ze natuurlijk heel gevoelig voor verschillen tussen culturen. Kinderen en ouders met een andere cultuur brengen dan soms ook andere ideeën mee de klas in over jongens en meisjes. Respectvol omgaan met verschillen is de boodschap, maar evengoed is het belangrijk om de kinderen kennis te laten maken met de ideeën over vrouwen en mannen in de westerse samenleving. Ook hier gaan we meestal pas reageren als er zich situaties voordoen:

- *Jongens en meisjes zijn het niet gewoon een hand te geven aan iemand van het andere geslacht, maar we dringen erop aan dat ze dat op school wel doen.*
- *Ouders hebben het moeilijk om hun dochter mee op uitstap of schoolreis te laten gaan met een gemengde groep; we informeren de ouders zo goed mogelijk over de bedoeling van de uitstap en we benadrukken het belang ervan voor het kind.*
- *Sommige jongens zijn het niet gewend op te ruimen of schoon te maken en protesteren wanneer iedereen in de klas dat om beurten moet doen.*

Wat kan je doen?

- Je kan deze culturele verschillen bespreken met je collega's: welke boodschap wil de school meegeven aan de kinderen en de ouders hierover? En hoe communiceert de school daar best over?
- Je kan van in het begin van het schooljaar een duidelijke boodschap meegeven: op school en in de klas is iedereen gelijk en voert iedereen alle taken en activiteiten samen uit.
- De kinderen laten vertellen over de culturele verschillen tussen thuis en op school kan ook bijzonder waardevol zijn. Je kan dan aan de kinderen duidelijk maken dat leren omgaan met verschillen een rijkdom is, die hen sterker en toleranter zal maken voor de rest van hun leven.

10. Stimuleer en waardeer roldoorbrekend spel

Ook de westerse cultuur is nog lang niet genderneutraal. Er is een fenomeen dat ons allemaal oncomfortabel maakt: jongens die spelen met gender. Meisjes mogen al wat meer op dat vlak: ze mogen zich jongensachtig kleden en gedragen, meedoen aan 'jongensactiviteiten' zonder dat daar al te veel problemen van worden gemaakt. Ze moeten er zelf wel heel wat lef voor opbrengen, maar het wordt getolereerd. Jongens die zich kleden en gedragen als 'meisjes', die liever met meisjes spelen en 'meisjesactiviteiten' doen, daar wordt echter iedereen ongemakkelijk van. Ouders panikereren, leerkrachten weten niet goed hoe te reageren en de andere kinderen lachen en sluiten uit. Als leerkrachten zijn we ook bang voor de reacties van de ouders en familie van de kinderen indien ze hun spruit onder ogen krijgen in een roldoorbrekende outfit.

"We hadden in mijn klas voor een bepaald project hoeden gemaakt: meisjes maakten er natuurlijk een prinsessenhoed van. Een jongen had dat ook gedaan. Geen probleem vond ik, integendeel. Maar toen de hoeden op het schoolfeest aan ouders en familie en het hele dorp zouden worden getoond, twijfelde ik toch even. Hij moest en zou zijn prinsessenhoed opdoen! Ik heb er dan maar een tovenaarshoed van gemaakt."

Wat zit hierachter? Schrik voor een vroege homoseksuele geaardheid? Laat ons duidelijk zijn: jonge kinderen spelen met genderidentiteit, maar zijn nog ver verwijderd van een seksuele oriëntatie; die komt veel later pas aan de orde. En als het ooit zo zal blijken, dat die jongen van andere jongens houdt, dat dat meisje van andere meisjes houdt, dan is ook dat **geen probleem**. Waarschijnlijk heeft ons ongemak met anders-zijn vooral te maken met de angst om uitgelachen en uit de groep gestoten te worden.

We creëren daarom best zoveel mogelijk momenten waarop de kinderen allerlei rollen kunnen uitproberen, zonder dat ze daarvoor sociaal gestraft worden. Dat kan al met een verkleedkist vol rokjes en hoge hakken, kroontjes en juwelen, zodat ook de jongens zich 'mooi' kunnen maken en kunnen rondparaderen. En ook de meisjes moeten zich kunnen laten gaan met sabels en wapenschilden. Laat jongens prinses zijn als ze willen en meisjes drakendoder. Laat ze allemaal onvermoede kanten van zichzelf ontdekken en uitproberen. Wellicht kunnen we ze zo beter leren omgaan met hun angst voor dingen en mensen die 'anders' zijn, zodat de jongen die een meisje wil zijn en het meisje dat een jongen wil zijn er gewoon bij horen.

Wat kan je doen?

- Je kan positief reageren op rolomkerend gedrag in de klas.
- Je kan de fantasie van de kleuters stimuleren via een goed gevulde verkleedkist, waarmee ze zich op een veilige manier kunnen uitleven in allerlei rollen.
- Je kan via aparte roldoorbrekende activiteiten voor jongens en meisjes, de kleuters een kans geven om veilig nieuwe activiteiten uit te proberen en andere kanten van zichzelf te ontdekken.

Fiche 3 (p. 31) Rolomkering in de kleuterklas, geeft je meer tips over deze suggesties.

10 tips voor een Genderklik in de kleuterklas

1

Zorg voor evenwicht in het beeldmateriaal en de kinderboeken

2

Maak de hoeken in je klas aantrekkelijk voor iedereen

3

Maak je taal genderneutraal

4

Deel de groep eens anders in

5

Zorg ervoor dat iedereen alles kan uitproberen

6

Kies thema's die iedereen aanspreken

7

Bespreek gender in de klas

8

Spreek de kleuters aan op hun stereotypen

9

Geef een duidelijke boodschap: hier is iedereen gelijk!

10

Stimuleer en waardeer roldoorbrekend spel

10 tips voor een Genderklik op de kleuterschool

1

Maak een visietekst en breng die tot leven

2

Organiseer een workshop of een vorming over gender voor je team

3

Bespreek gender met je team

4

Maak een teamlid verantwoordelijk voor gelijkheid m/j

5

Maak van gender een thema op school

6

Bouw een genderbewuste bibliotheek uit

7

Doe je materiaalaankopen genderbewust

8

Creëer een gendervriendelijke speelplaats

9

Waardeer de diversiteit in je team

10

Nodig altijd beide ouders uit

Deel 3: Genderklik op de kleuterschool

Gendergelijkheid té vanzelfsprekend?

Scholen vinden gelijkheid tussen meisjes en jongens, mannen en vrouwen, allemaal belangrijk. Maar een school met een concreet beleid hierover, is uitzonderlijk. Deze meisjes/jongens gelijkheid is misschien té vanzelfsprekend geworden. Wellicht denken we dat iedereen natuurlijk hetzelfde erover denkt. Maar is dat wel zo? Denken alle leerkrachten hetzelfde over gelijkheid m/v? En wat met de ouders en de kinderen?

Het probleem met een veronderstelde eensgezindheid is dat de principes van gelijkheid niet geformuleerd worden en dus niet gedeeld kunnen worden met alle betrokkenen. Het betekent ook dat de principes pas naar boven komen als er zich een probleem voordoet. En dan reageren we onvoorbereid en misschien ook wel een beetje stereotiep.

Er is heel wat dat we als school kunnen doen om constructief te werken aan gelijkheid m/j. We kunnen dat op verschillende manieren doen: gelijkheid m/j of een genderbewuste school kan als thema uitdrukkelijk worden geïntegreerd in het bestaande diversiteitsbeleid van de school. Of, werken aan een genderbewuste school kan een apart thema zijn, dat de school elk jaar een beetje meer uitwerkt. Essentieel is dat de directie van de school duidelijk laat blijken dat dit een prioriteit is voor de school die nauw aansluit bij het pedagogisch concept.

Als school zijn er 10 concrete acties die we kunnen ondernemen.

1. Maak een visietekst en breng die tot leven

Een school heeft nood aan uitgesproken standpunten en visies als richtsnoer voor het dagelijkse handelen. Dat is bij gelijkheid m/j niet anders. We moeten samen uitwerken wat we willen bereiken en hoe we eraan willen werken: wat betekent gelijkheid m/j voor ons? Wat willen we ermee bereiken? Hoe gaan we eraan werken? Het resultaat van deze denkoefening kan in een visietekst worden gegoten en die tekst kan op vele manieren tot leven worden gebracht op school: als deel van het schoolreglement, besproken met de ouders op een infoavond, als liedje gezongen met de kinderen. De kinderen kunnen de tekst ook uitbeelden op grote groepsschilderijen die de gangen van de school opfleuren. En zo wordt de boodschap ook gedeeld met de ouders. Aan creatieve ideeën hebben we als school geen gebrek!

Voorbeeld van een visietekst

- **Wat gelijkheid m/j voor ons betekent:**
Voor ons betekent gelijkheid m/j dat we de kinderen - met respect voor hun individuele verschillen - gelijk behandelen, dat we hen gelijke kansen geven en dat we dat doen door actief aan gelijkheid m/j te werken. Gelijkheid betekent voor ons dat jongens en meisjes de kans krijgen om van elkaar te leren, dat ze op gelijke voet leren samenwerken en dat ze ontdekken dat ze gelijkwaardig zijn.
- **Wat we willen bereiken met het werken aan gelijkheid m/j:**
We willen in onze school jongens en meisjes een omgeving bieden waar ze zichzelf kunnen zijn, waar ze gestimuleerd worden om al hun competenties te ontwikkelen en waar ze leren omgaan met genderstereotypen en culturele verschillen.

- **Hoe we gaan werken aan gelijkheid m/j:**
 - Als team zullen we in onze dagelijkse praktijk met de kinderen alert zijn op genderstereotypen en ze actief in vraag stellen en aanpakken;
 - Als team zullen we ervoor zorgen dat de kinderen deelnemen aan alle activiteiten, alle taken uitvoeren en maximaal hun persoonlijke competenties ontwikkelen onafgezien van hun sekse;
 - We zullen gelijkheid tussen jongens en meisjes bewust plannen als thema om rond te werken met de kinderen, het team en de ouders;
 - We zullen materialen en boeken die te stereotiep zijn, verwijderen en vervangen door materialen en boeken die een afspiegeling zijn van de veranderende samenleving;
 - We willen respectvol omgaan met andere culturen en gewoonten, maar we zullen uitdragen dat het als school onze taak is om de meisjes en jongens te leren dat ze gelijk zijn, dat ze respectvol moeten omgaan met elkaar en dat ze op school alles samen moeten doen;
 - We willen werken aan een m/v evenwicht in het team omdat we er van overtuigd zijn dat een gemengd team beter werkt en stimulerend is voor de kinderen;
 - We willen werken aan een betere m/v ouderparticipatie, omdat mama's én papa's belangrijk zijn bij de ondersteuning van het groeiproces van de kinderen;
 - We willen openstaan voor diverse families: meemoeders en meevaders zijn welkom op onze school en we passen onze activiteiten zodanig aan dat zij zich welkom weten; her-samengestelde gezinnen krijgen ook de nodige aandacht.

2. Organiseer een workshop of een vorming over gender voor je team

We kunnen al heel wat materiaal vinden over genderbewust werken in de klas, in brochures en op het internet (zie ook p. 35). Maar als we onze aanpak rond genderbewust werken op de kleuterschool tot leven willen brengen, dan investeren we daar ook best wat tijd in samen met het team. Zo krijgt het team de kans om nieuwe ideeën op te doen, om een gezamenlijke visie uit te werken en ervaringen uit te wisselen. Een aantal Vlaamse organisaties die voor ons op maat een workshop of info-moment kunnen organiseren:

- Documentatiecentrum RoSa: www.rosadoc.be
- Het kenniscentrum Ella vzw: www.ellavzw.be
- Cavaria vzw, opkomen voor holebi's en transgenders: www.cavaria.be
- Het steunpunt diversiteit en leren van de UGent: www.steunpuntdiversiteitleren.be
- Genderatwork vzw: www.genderatwork.be
- Relationele en seksuele vorming, Sensoa vzw: www.sensoa.be

3. Bespreek gender in je team

Stel we hebben een visietekst, en we hebben een opleiding achter de rug, dan wordt het tijd om onze genderbewuste aanpak op de kleuterschool en in de kleuterklas in praktijk te brengen. De beste manier om onze goede voornemens om te zetten in praktijk en om in die praktijk te kunnen groeien, is er regelmatig over uit te wisselen op teamvergaderingen. We kunnen voorvallen en incidenten bespreken en bekijken wat we eruit leren. Deze praktijkgerichte aanpak zal voor het team ongetwijfeld zeer waardevol zijn: we leren immers het meeste en het beste van onze peers!

Methodiek collegiaal advies

Vorbereiding

Spreek met het team op voorhand af dat je op het volgende overleg een kwartiertje tijd maakt voor deze oefening. Spreek af wie een voorval aan de groep wil voorleggen (de spreker) en wie de oefening gaat begeleiden (de begeleider).

Stap 1: Het voorval en de reacties

De spreker beschrijft kort een voorval over gender: wat deed zich precies voor en hoe reageerde de spreker daarop? Welke vraag wil de spreker hierover stellen aan de groep? De anderen luisteren aandachtig en onderbreken niet.

Stap 2: vragenrondje

De collega's stellen vragen aan de spreker om zeker te zijn dat ze alles begrijpen. De begeleider zorgt ervoor dat alle vragen worden opgeklaard en dat er nog geen commentaar wordt gegeven.

Stap 3: advies van de collega's

De collega's geven om beurten een beknopte reactie aan hun collega: hebben ze dit voorval ook al eens meegemaakt? Hoe reageerden zij in die situatie? Welk advies willen ze hun collega meegeven? De begeleider zorgt dat iedereen om beurten aan bod komt en dat er niet onmiddellijk op het advies wordt gereageerd.

Stap 4: afronden

De spreker vat samen wat hij of zij hoorde en meeneemt als advies. De begeleider animeert een kort debat met de hele groep vanuit de vraag: wat leren we hieruit?

4. Maak een teamlid verantwoordelijk voor gelijkheid m/j.

Het is van strategisch belang om gelijkheid m/j als een verantwoordelijkheid aan iemand toe te wijzen: een school heeft zoveel taken en verantwoordelijkheden dat die zaken die niet door een persoon getrokken worden en voorbereid voor de rest van het team, door de mazen van het net glijpen. Deze verantwoordelijke gelijkheid m/j kan zich verder verdiepen in het thema, concrete voorstellen doen en trekker zijn voor nieuwe initiatieven en verbeteracties.

5. Maak van gender een thema op school

Gelijkheid m/j kan op vele manieren een thema zijn op school. Het is vooral belangrijk dat we gelijkheid m/j vorm geven en laten leven op school. Daaruit kan een interessante praktijk groeien en het zal een kader scheppen waar iedereen een houvast aan heeft als er vragen of problemen opduiken.

Enkele creatieve ideeën van de scholen:

- een schilderproject met de kinderen over gelijkheid tussen jongens en meisjes op school om de gangen van de school mee op te fleuren
- een schoolfeest opgebouwd rond het thema diversiteit en gelijkheid
- Sinterklaas brengt een boodschap van gelijkheid en laat de kinderen eens een 'ander' cadeautje kiezen
- bij moederdag werken we rond beroepen, bij vaderdag werken we rond zorgende papa's
- een infoavond voor de ouders rond de rol van vaders, stiefouders, meemoeders en meevaders in de opvoeding

☀ 6. Bouw een genderbewuste bibliotheek uit

De meeste scholen hebben een bibliotheek met een voorraadje kinderboeken die kunnen gebruikt worden in de klas. De verantwoordelijke voor de bib kan met een paar praktische tips een genderbewuste bibliotheek uitbouwen.

Praktische tips voor een genderbewuste bib

- Maak een stand van zaken op: hoe stereotiep zijn de boeken die we hebben? Je kan daarbij de praktische werkfiche 1 gebruiken (p. 27). Begin bij de boeken voor de jongsten. Je kan systematisch werken of er enkele uitpikken.
- Begin een verzameling kinderboeken die geen stereotypen bevatten, die rollen omkeren of stereotypen in vraag stellen. Je kan deze boeken op een apart rekje samen zetten of merken met een origineel labeltje (vb. "stereotypen-vrij") zodat ze voor iedereen makkelijk terug te vinden zijn.
- Breng een aantal informatieve boeken en praktische instrumenten samen voor de kleuterleerkrachten over genderbewust werken in de klas.
- Hou vanaf nu bij nieuwe aankopen altijd de genderstereotypen in de boeken in de gaten en schaf een aantal leuke, expliciet roldoorbrekende of speelse kinderboeken aan (zie hiervoor ook de referenties op p. 35).

☀ 7. Doe je materiaalaankopen genderbewust

Fietsen voor op de speelplaats? Pedagogisch materiaal voor in de klas? Speelgoed, dagelijkse gebruiksvoorwerpen, knutselmateriaal... allemaal kunnen ze op een bepaalde manier 'gegenderd' zijn: *roze fietsen zijn voor meisjes, groene voor jongens. De puzzel met de ridder is voor Jan, de prinsessenpuzzel meer iets voor Mia...*

Gender is ongetwijfeld niet ons eerste criterium als we nieuwe materialen aankopen, maar het is wel een interessante aftoetsing om erbij te nemen. De vraag die we daarbij moeten hanteren is eenvoudig: zal het nieuwe materiaal even aantrekkelijk zijn voor jongens als voor meisjes? Zo niet, wat zijn dan onze alternatieven?

Enkele tips uit onze scholen:

- Zorg voor de nodig diversiteit in poppen wat betreft sekse, maar ook qua huidskleur, leeftijd, etc.
- Zorg voor een neutrale naam (Sam, Kim, Jo...) voor leer- of weerbeer, klaspop, logeerbeer, opruimpop...

☀ 8. Creër een gendervriendelijke speelplaats

In onderzoek over gender op school is het een klassieker: als we de speelplaats observeren tijdens de pauze zien we jongens en meisjes vaak apart spelen. Hoe ouder ze worden hoe sterker dit fenomeen is. Een ander element dat vaak opvalt: meisjes en jongens spelen andere spelletjes, wat het apart spelen natuurlijk gaat versterken. Jongens hebben het meer voor competitieve, sportieve spelletjes. Meisjes verdiepen zich vaker in rollen. De kinderen gebruiken de beschikbare ruimte op de speelplaats dikwijls ook op een andere manier, omdat hun spel zo anders is. Balspelen domineren snel de middenruimte van het plein, andere spelletjes krijgen minder ruimte. Als je het spel van de kleinste kleuters vergelijkt met de 5-jarigen, zie je vast een aantal van deze evoluties terugkomen.

Er zijn geen 'slechte' spelletjes en alle spelletjes zijn belangrijk voor het ontwikkelen van alle aspecten van onze persoonlijkheid. Daarom gaan we best op zoek naar creatieve manieren om het spel op de

speelplaats zodanig bij te sturen, dat iedereen wel eens uitgedaagd wordt op atypische competenties, zoals handigheid, samenwerking, inlevingsvermogen, sportieve competitie, uithouding etc. Dan kunnen we voorkomen dat de speelplaats verwordt tot een plek waar klassieke gendernormen stevig verankerd worden en meisjes en jongens letterlijk en figuurlijk hun plaats krijgen toegewezen.

Enkele creatieve ideeën uit onze scholen:

- Aparte speelluren of een aparte speelplek voor de allerkleinsten.
- Een voetbaltoernooi met gemengde ploegen.
- Wedstrijdjes touwspringen, hinkelen, knikkeren... in gemengde groepen, te introduceren op de sportdag of het schoolfeest.
- Speelpauzes zonder balspelen.
- Alternatieve balspelen met gemengde groepen.
- Een nadrukkelijk beleid rond samen spelen en niemand uitsluiten.

 9. Waardeer de diversiteit in je team

Elke school wil graag meer mannelijke leerkrachten aantrekken op school. Makkelijk is dat echter niet: er zijn namelijk weinig kandidaten omdat er veel minder jongens voor de lerarenopleiding kleuterleerkracht kiezen. Maar als we met enige inspanning wel over een gemengd team beschikken, moeten we er ook bewust mee omgaan. We moeten opletten voor een stereotiepe rolverdeling binnen het team bijvoorbeeld: klussen vs. zorgen bijvoorbeeld. Ook kunnen ouders de nieuwe meester soms met een zekere argwaan onthalen. Scholen zullen vaak uit voorzorg daarom mannelijke kleuterleerkrachten vooral bij de oudere kleuters plaatsen of inzetten als turnleerkracht. Jammer, er is immers weinig zo waardevol voor het werken aan gelijkheid m/j op een kleuterschool als een gemengd team. Het is de beste illustratie voor de kinderen en de ouders dat mannen en vrouwen in deze samenleving gelijk zijn en kunnen samen leven en werken.

Het m/v verschil is niet de enige diversiteit die waardevol is voor een team. Ook leerkrachten met een andere culturele achtergrond kunnen een belangrijke verrijking zijn voor de school: ze zijn positieve rolmodellen voor de kinderen en een bron van inspiratie voor het team.

 10. Nodig altijd beide ouders uit

Ouderparticipatie is een belangrijk thema en we doen ons best om ouders zoveel mogelijk te betrekken bij de school. Het is opvallend makkelijker om de mama's te bereiken. Als we van in het begin beide ouders of verzorgers betrekken bij het schoolgebeuren (rekening houdend met eenouder gezinnen, nieuw samengestelde gezinnen en holebi koppels), is de kans veel groter dat mama's én papa's betrokken blijven. We kunnen goed beginnen door beide ouders uit te nodigen voor kennismakingsgesprekken en inschrijvingen. We kunnen zorgen voor een rolbeurt waarbij elke ouders eens aan de beurt komt om op school een handje toe te steken. We kunnen vooral de vaders heel expliciet blijven aanspreken en uitnodigen zodat ze weten dat we hun bijdrage en aanwezigheid op prijs stellen.

“Het is niet makkelijk om papa's op onze ouderactiviteiten te krijgen. Laatst waren de ouders uitgenodigd voor een ontbijt met de kleuters. Een vader vertelde achteraf dat hij niet was gekomen omdat hij dacht dat hij samen met alle moeders aan tafel zou moeten zitten. In realiteit zaten de kinderen samen met hun ouders aan tafel. Als hij dat had geweten...”

Het VBJK (Expertisecentrum voor opvoeding en kinderopvang) werkte een tijd geleden een handleiding uit rond dit thema voor de kinderopvang met tips die ook voor de kleuterschool inspirerend kunnen zijn: “Ouderparticipatie, ook voor vaders!”⁶.

6 Je kan deze handleiding bestellen via hun website: <http://www.vbjk.be>

Deel 4: Praktische werkfiches

Fiche 1

Genderbewust werken met kinderboeken

Wat kan je met deze fiche doen?

- Een bepaald kinderboek analyseren op genderstereotypen.
- Genderbewust met kinderboeken aan de slag gaan in de klas.

Waarom letten op genderstereotypen in kinderboeken?

Enkele vaststellingen uit wetenschappelijk onderzoek:

- de hoofdrol in het verhaal is vaker voor een jongen of een man;
- de beschrijvingen van de personages zijn vaak nog erg genderstereotiep (zie kadertje);
- meisjes en vrouwen worden vaker binnen afgebeeld in een huiselijke of familiale omgeving - mannen worden vaker getoond in een professionele situatie;
- de activiteiten en accessoires waar meisjes en vrouwen vaak mee worden afgebeeld, zijn: juwelen, huishoudelijke spullen, poppen, haarspeldjes...
- jongens en mannen worden afgebeeld met gereedschap, auto's, sportmateriaal, aktentas...
- de laatste jaren vindt er een kentering plaats in de verhalen: meisjes en vrouwen worden meer en meer als zelfstandige en handelende personages afgebeeld.

Mannelijke genderstereotypen

Dominant
Intelligent
Assertief
Streng
Ambitieuus
Competitief
Onafhankelijk
Rationeel
Analytisch
Dapper
Actief
Ongevoelig
Ondernemend

Vrouwelijke genderstereotypen

Volgzaam
Weinig intelligent
Ontvankelijk
Zwak
Tevreden
Meewerkend
Afhankelijk
Emotioneel
Intuïtief
Verlegen
Passief
Gevoelig
Aantrekkelijk

Genderstereotypen in kinderboeken (Macionis, 2001)

Boekjes zijn voor kinderen een spiegel van de wereld waar ze elke dag nieuwe kanten van leren kennen. Als boekjes voortdurend stereotypen tonen, zal dat het wereldbeeld van de kinderen scheef trekken.

Hoe doe je dat?

1. Genderbewust boeken kiezen

Er bestaan geen slechte kinderboeken. Elk boek kan een aanleiding zijn om met de kinderen te praten over stereotypen: de stijl en de insteek kan variëren naargelang de inhoud van het boek. Wat de boeken betreft, zijn er een viertal mogelijkheden. **Het verhaal en/of de beelden bevatten:**

1. uitgesproken genderstereotypen of traditionele rolpatronen:

vb. klassieke sprookjes of boekjes met mama thuis die zorgt voor de kinderen en een afwezige papa (ergens aan het werk);

2. subtiele stereotypen:

vb. ook boeken met dierenverhalen kunnen bol staan van de stereotypen. Ga na welke dieren een mannelijke dan wel vrouwelijke identiteit hebben en wat daaraan verbonden is;

3. roldoorbrekende elementen of het boek speelt met stereotypen:

vb. Babette Cole haalt alle stereotypen over prinsessen onderuit in het leuke boekje 'Prinses wijsneus'. Dit soort boekjes is ideaal om met de kinderen een gesprek aan te gaan over rolpatronen en stereotypen;

4. geen stereotypen:

er is evenwicht in de personages, de rollen die ze spelen, de manier waarop ze worden beschreven en afgebeeld.

Gebruik deze indeling en het lijstje *Genderstereotypen in kinderboeken* om het kinderboek dat je wil analyseren te beoordelen op genderstereotypen. Let daarbij op het taalgebruik, de titel, het gedrag, het aantal personages, hoe vaak en hoe groot ze worden afgebeeld etc. Elke keer dat je een stereotype merkt zet je een streepje. Bepaal aan de hand van het resultaat of je het boek gaat gebruiken en hoe.

2. De genderklik maken bij het gebruiken van kinderboeken in de klas

Als je een boekje leest met de kinderen is het altijd goed om voorbereid te zijn, of je het boekje nu net koos om over gender te praten met de kinderen of niet. Bij elk verhaal kunnen kinderen opmerkingen maken over stereotypen of rolomkering. Als je zelf het verhaal en de beelden al eens vanuit die hoek hebt bekeken, ben je daar beter op voorbereid.

Als je het boekje net koos om te praten over gender, dan kan je de volgende vragen gebruiken om in de kring een gesprek op gang te brengen:

- Wat denken de kinderen over de personages en hoe ze worden afgebeeld?
- Is het in het echt ook altijd zo?
- Kennen ze andere voorbeelden?
- Kunnen de rollen in het verhaal worden omgekeerd? Waarom wel/niet?
- Bepaal voor jezelf op voorhand wat je wil bereiken in het gesprek: wat is je boodschap?

Enkele tips:

- Op www.genderindeklas.be kan je een lijstje genderbewuste kinderboeken vinden waar je in de klas zo mee aan de slag kan.
- Çavaria werkte lesfiches uit voor twee leuke kinderboeken over genderdiversiteit (zie p. 35).

Fiche 2

Genderbewust gebruik van de speelhoeken in de klas

Wat kan je met deze fiche doen?

- De hoeken aantrekkelijk maken voor iedereen.
- De kinderen stimuleren om alle hoeken en materialen te verkennen.

Waarom laten we de kleuters niet gewoon zelf kiezen?

Kleuters kiezen in de klas - als ze de kans krijgen - vaker wel dan niet stereotiep: jongens reppen zich naar de bouw-hoek of de auto-mat, meisjes verkiezen de poppenhoek. Voor de hele kleintjes is dat nog niet zo uitgesproken, voor de oudere kleuters meestal wel. Ze 'leren' met andere woorden onderweg welke keuzes 'kloppen' met hun gender.

Met voorkeuren is niets mis: de bouwhoek is niet meer waardevol dan de poppenhoek. Maar, elke speelhoek, elk type speelgoed, laat de kinderen toe om andere competenties te ontwikkelen. Het is voor elk kind belangrijk om alle soorten competenties te ontwikkelen. Bovendien ontdekt een kind wellicht aspecten van zichzelf in het atypische of roldoorbrekende spel waar het anders blind voor zou blijven. En kinderen die eigenlijk liever atypische keuzes zouden maken, maar dat omwille van de sociale controle door de andere kinderen op den duur niet meer durven, kunnen ongestoord en vrij van ongemak van alle speelhoeken en alle materialen genieten.

Reden genoeg dus om de kinderen te stimuleren om **alle hoeken en alle materialen in de klas te verkennen** en hun eigen persoonlijke voorkeuren te ontwikkelen in plaats van de facto genderstereotiepe keuzes over te nemen.

Hoe doe je dat?

1. De hoeken aanpassen:

- Verander regelmatig het thema en de invulling van de speelhoeken in de klas: verandering van spijs doet eten...
- Vermeng verschillende types materialen in de hoeken: een barbie op de auto-mat, grasmaaier in de poppenhoek...
- Maak de hoeken wat neutraler: poppenhoek wordt ziekenhuis met allerlei technische instrumenten.
- Geef een opdracht bij het spel in de hoeken: de opdracht in de constructiehoek is een heel dorp bouwen voor de poppen, de auto-mat wordt een transporthoek waar je allerlei manieren moet bedenken om de poppen van de ene naar de andere plek te krijgen...
- Maak de aankleding van de hoeken minder stereotiep: je vermijdt best een té roze aankleding en teveel referenties naar prinsessen voor de traditionele 'meisjeshoeken' enerzijds en een té kale, technische aankleding van de traditionele 'jongenshoeken'.

2. Een doorschuifstelsel gebruiken:

- Elke hoek heeft een blad waarop de kleuters hun stempel moeten zetten. Het blad wordt elke week vervangen, de kleuters moeten minstens een keer per week in elke hoek spelen.
- Elke hoek in de klas heeft 'moetjes' en 'magjes' die voor alle kinderen gelden.

Fiche 3

Werken met rolomkering in de kleuterklas

Wat kan je met deze fiche doen?

- Kinderen toelaten om te experimenteren met allerlei rollen en rolomkering in een niet-beoordelende omgeving
- Kinderen leren omgaan met verschillen.

Waarom hebben kleuters rolomkering nodig?

Kleuters experimenteren graag. Ze bevinden zich in een uniek stadium in het leven waar ze van alles uitproberen en allerlei rollen spelen. Al doende leren ze zichzelf kennen. Maar al snel wordt hun vrijheid daarin ingeperkt: ouders en leerkrachten worden ongemakkelijk als de kleuters zich atypisch gedragen, ze vrezen immers dat hun kinderen uit de groep zullen worden gestoten. En daar hebben ze inderdaad reden toe: de kleuters 'leren' heel snel hoe stereotypen in mekaar zitten en controleren elkaars gedrag. Veel kinderen met atypische voorkeuren censureren zichzelf en riskeren een slecht zelfbeeld te ontwikkelen.

Hoe doe je dat?

1. De fantasie stimuleren via een goed gevulde verkleedkist

Een goed gevulde verkleedkist is een enorme troef voor een kleuterklas. Er is echter een risico: verkleedkisten kunnen een stereotiepe keuze uitlokken bij de kleuters. Eén incident waarbij een kleuter wordt uitgelachen om zijn of haar atypische keuze is voldoende om iedereen aan de gendernormen te herinneren...

Maar, daar kan je wat aan doen!

- **Vul je verkleedkist afwisselend met enkel 'vrouwen'- en vervolgens met enkel 'mannen'-kostuums:** alle kinderen kunnen zich uitleven en op een onbezorgde manier de rolomkering als spel beleven.
- **Met een gemengde verkleedkist kan je een heuse rolomkering-workshop⁷ organiseren:**
 - teken op voorhand een aantal traditionele vrouwen- en mannenpersonages op aparte kaartjes;
 - zorg ervoor dat er voor alle kleuters een rol doorbrekend personage beschikbaar is;
 - laat de kinderen een personage trekken (meisjes uit de mannelijke personages, jongens uit de vrouwelijke personages) en zich verkleden als dit personage;
 - de kinderen kunnen een hele tijd als dit personage de gewone activiteiten in de klas doorlopen;
 - heel belangrijk: organiseer achteraf een kringgesprek over deze ervaring en laat de kinderen vertellen hoe ze de workshop hebben beleefd;
 - rond af met een duidelijke boodschap: het is oké voor iedereen om allerlei personages te spelen, ook als er geen speciale workshop is.

2. Het experiment: rolomkering in aparte groepen⁸

De kinderen zijn zelf heel sterk bewakers van gendernormen in de groep. Dat verklaart waarom men in onderzoek heeft gemerkt dat kinderen in gemengde groepen zich naarmate ze ouder worden, stereotieper gaan gedragen. Het is dan ook heel interessant om de jongens en meisjes heel af en toe een aparte activiteit te laten doorlopen.

- Verdeel de klas in een meisjes- en een jongensgroep gedurende bijvoorbeeld een halve dag.
- Organiseer voor de jongens een sessie in een rustige omgeving. Je kan de sessie richten op het verkennen van gevoelens via creatieve activiteiten. Je kan werken rond verhalen waarin mannen moedig én bang zijn. Je kan de jongens typisch huiselijke activiteiten laten naspelen.
- Organiseer voor de meisjes een sessie in een stimulerende omgeving: een turnzaal of buiten bijvoor-

7 & 8 Gebaseerd op het Europese project *Genderloops* (zie ook p. 35).

Genderklik in de kleuterklas

Omgaan met verschillen, werken aan gelijkheid

beeld. Stimuleer bij de meisjes sportieve, ondernemende activiteiten. Laat ze een moeilijk obstakel-parcours afleggen. Laat ze zich uitleven in een gezonde, sportieve competitie, laat ze allerlei werktuigen gebruiken en dingen in mekaar zetten...

- Breng de kinderen na afloop samen en laat de kinderen vertellen over hun ervaringen.
- Rond af met een duidelijke boodschap: ook in gemengde groepen is het oké om atypisch te spelen. Iedereen mag hier zichzelf zijn! Gebruik voorbeelden van roldeurbrekende personages die ze goed kennen en waar ze zich graag mee identificeren om deze boodschap te versterken.
- Doordat de jongens en meisjes onder elkaar zijn, zullen deze atypische activiteiten geen afkeuring uitlokken en ook de eigen stereotypes van de kinderen veel minder activeren. Indien je deze aanpak een aantal malen herhaalt, zal je al snel resultaten bemerken. Jongens zullen ineens blijken ook heel zorgzaam te kunnen zijn. Verlegen meisjes bouwen zelfvertrouwen op in nieuwe domeinen en worden assertiever.

Fiche 4

Een vadergroep organiseren

Wat kan je met deze fiche doen?

- De vaders op school de gelegenheid geven om samen te komen en ervaringen te delen rond de evoluerende realiteit van vaderschap en mannelijkheid en zo hun betrokkenheid bij de school versterken.
- Het opstarten van een vadergroep praktisch voorbereiden.

Waarom is een vadergroep nodig?

De laatste decennia nemen vaders van jonge kinderen meer en meer gezinstaken op zich, waaronder de zorg voor en opvoeding van hun kinderen. Mannen die een leuke, zorgzame vader willen zijn voor hun kinderen, hebben echter geen rolmodel waarnaar ze kunnen refereren: hun vaders paktten het meestal helemaal anders aan. Heel wat vaders zijn vandaag ook - deeltijds of voltijds - alleenstaande ouder, volledig verantwoordelijk voor alle gezinstaken. Over welke aanspreekpunten beschikt een jonge vader? Waar moet hij terecht met vragen? Met wie kan hij ervaringen uitwisselen over het zorgen voor zijn jonge kinderen in een samenleving die eigenlijk nog niet helemaal is ingesteld op mannen in een zorgende rol? En wat doe je met cultuurverschillen op dat vlak? Naar het voorbeeld van moedergroepen die ontstonden om moeders te betrekken bij het schoolgebeuren, kan je een vadergroep oprichten. In een vadergroep kunnen vaders elkaar ondersteunen in hun zoektocht naar een nieuw vadermodel, aangepast aan deze tijd en deze samenleving en kan hun betrokkenheid bij de school versterkt worden. De bedoeling is niet om een apart beleid te voeren op lange termijn rond vaders. De strategie van aparte vadergroepen kan eerder gezien worden als een stap in een proces naar een algemeen inclusief beleid.

Hoe doe je dat?

- Overleg met het team en **bekijk wie er het beste geschikt is om dit project te trekken** vanuit de school. Is er een mannelijke leerkracht die dit wil opnemen? Of een geïnteresseerde vader? Een mannelijke trekker voor de groep is van cruciaal belang.
- **Kondig het project ruim op voorhand aan** via alle beschikbare kanalen, spreek ook zoveel mogelijk vaders persoonlijk aan en nodig hen uit naar de eerste info vergadering.
- **Organiseer een eerste informatievergadering voor alle geïnteresseerde vaders.** Op deze vergadering leg je uit wat de bedoeling is van het project. Ga eventueel op zoek naar een spreker: een persoon die vanuit een professioneel standpunt of als ervaringsdeskundige een korte presentatie wil geven over een aspect dat te maken heeft met mannelijkheid, vaders en opvoeding...
- Vorm een groep met de geïnteresseerde vaders en start de bijeenkomsten.

Enkele praktische tips:

- over het algemeen is 1 samenkomst per maand een goede regelmaat. Maak van in het begin duidelijk dat de groep het hele schooljaar actief blijft en dat de groep niet op 1 of 2 bijeenkomsten alle aspecten van het vaderschap en mannelijkheid kan afhandelen;
- begin de eerste sessie met een kennismakingsrondje: laat de vaders vooral vertellen waarom ze naar de vadergroep wilden komen en wat ze ervan verwachten;
- stel ook een 'contract' op tijdens deze eerste vergadering: vraag aan de deelnemers wat zij nodig hebben om in een klimaat van vertrouwen en vertrouwelijkheid, vrijuit te kunnen spreken over dingen die hen bezighouden en leg deze vereisten vast in een geschreven 'contract';
- op basis van de vermelde interesses van de deelnemers kan je thematische sessies organiseren of sessies die gericht zijn op ervaringsuitwisseling. Soms gaat er wat tijd over voor vaders gevoelige vragen ter sprake brengen;
- om individuele vragen te bespreken kan je gebruik maken van de methode 'collegiaal advies' besproken op p. 22. Deze methode is uiterst geschikt voor een vadergroep: deze methode laat toe iedereen om beurten aan bod te laten komen en om rond concrete verhalen te werken;
- bekijk met de groep of en hoe ze op het einde van het schooljaar verslag kunnen doen van hun werking aan de rest van de school;
- het schooljaar daarop kan je de deelnemers vragen verder te werken, je kan de groep uitbreiden

Genderklik in de kleuterklas

Omgaan met verschillen, werken aan gelijkheid

- het schooljaar daarop kan je de deelnemers vragen verder te werken, je kan de groep uitbreiden of je kan een nieuwe groep vormen met de hulp van enkele ervaringsdeskundige vaders uit de eerste groep.
- Vergeet de rest van de vaders niet! Op p. 25 kan je een paar tips vinden om vaders op een occasionele manier te betrekken bij het schoolgebeuren. Daarmee krijg je ze alvast over de drempel en hebben ze op een later moment allicht alsnog interesse voor een groter engagement op school of in een vadergroep.

Meer weten over genderbewust werken in de kleuterklas

Praktische instrumenten

- www.genderindeklas.be
- Het documentatiecentrum RoSa publiceerde in 2010 een uitstekende literatuurlijst: *Gender in kinderliteratuur*; je kan die downloaden van hun site: <http://www.rosadoc.be>.
- *Ouderparticipatie, ook voor vaders! handleiding voor de kinderopvang met tips om vaderparticipatie te stimuleren*. VBJK (Expertisecentrum voor opvoeding en kinderopvang) 2007, je kan de brochure downloaden van hun site: <http://www.vbjk.be>.
- Franstalige versie *Genderklik in de kleuterklas: Filles et Garçons à l'école maternelle. Reconnaître la différence pour faire l'égalité*. De brochure kan je downloaden op www.genderatwork.be.
- Çavaria ontwikkelde een screeningsinstrument voor leermiddelen: *Open Boek*; het helpt uitgevers bij het doorbreken van gender- en heteronormen: www.cavaria.be.
- Het GenBaSec project richtte zich vooral op het secundair onderwijs, maar verwijst in haar brochure *Handboek voor gendercoaching op school* ook naar het kleuteronderwijs: http://www.ond.vlaanderen.be/dbo/nl/doc/08_GenBaSec_HL_def_sv.pdf
- Op www.genderklik.be kan je terecht voor meer informatie over hoe gender op alle mogelijke vlakken ons leven beïnvloedt.

Buitenlandse brochures en websites

- *Genderloops. Tools, resources and strategies to deal with gender issues*. For teacher in early childhood education and for trainers of teachers. EU Leonardo da Vinci research project: <http://www.genderloops.eu>.
- *Gender doesn't limit you*: a research-based anti-bullying program for the early grades. Teaching tolerance, University of Texas, Austin: <http://www.teachingtolerance.org/gender>.
- *Gender identity and stereotypes: the impact on children*. Welcoming Schools is an inclusive approach to addressing family diversity, gender stereotyping and bullying and name-calling in learning environments: <http://www.welcomingschools.org>.
- De *Bechdel* test voor films helpt je evalueren hoe vrouwvriendelijk een film of video is: <http://bechdeltest.com/>.

Gendervriendelijke kinderboeken

Vzw çavaria werkte een lessuggestie uit voor twee leuke kinderboeken die je kan gebruiken in de klas om met de kleuters te spreken. Je kan de fiches bij hen aanvragen via hun website www.cavaria.be.

- *Honden doen niet aan Ballet*. Annie Kemp & Sara Ogilvie, Lemniscaat 2010.
- *Twee pappa's voor Tango*. Edith Schreiber-Wicke & Carola Holland, C. De Vries-Brouwers, 2006.

Wetenschappelijke referenties

- *Wie voert het hoogste woord? Interactie in het eerste leerjaar basisonderwijs vanuit genderperspectief*. Sarah Bossaert, VUB 2008-2009.
- *Als er geen naam opstaat, is het een jongen*. Vera Hoorens, KUL, 2006.
- *Gender sensitive pedagogy – an analysis of discourses of gender-related work in the Swedish preschool*. Ingrid Karlson and Maria Simonsson, 2006.
- *'Good morning boys and girls'*. Rebecca Bigler, 2005. Teaching Tolerance <http://www.teachingtolerance.be>.
- De lijst genderstereotypen in kinderboeken is vrij vertaald uit het handboek *Sociology* van Macionis John, 2001.

Genderatwork
consulting, training & coaching **in diversiteit**

